

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/114627>

Please be advised that this information was generated on 2020-10-01 and may be subject to change.

In 2005 verscheen bij Peeters te Leuven de handelseditie van het proefschrift waarop

José van

Aelst in 2003 is gepromoveerd: *Passie voor het lijden.*

De Hundert Betrachtungen und Begehrungen van

Henricus Suso en de oudste drie bewerkingen uit de

Nederlanden. Hierin

onderzoekt ze historisch-filologisch de oorspronkelijke versie en de drie oudere bewerkingen van dit breed

verspreide geschrift. Haar nieuwe boek is allereerst

een vervolg op haar dissertatie: het onderzoekt de zes jongere bewerkingen van de *Honderd Artikelen*. Het is bovendien een verdieping van haar dissertatie: het poogt

Middeleeuwen

Waardevolle bijdrage aan de vroomheidsgeschiedenis

José van Aelst, Vruchten van de Passie. De laatmiddeleeuwse passieliteratuur verkend aan de hand van Suso's Honderd Artikelen (Verloren; Hilversum 2011) 352p., ill., tbl., €35,- ISBN 9789087042226

Betrachtungen und Begehrungen samen en voegde ze als derde deel aan zijn *Büchlein der Ewigen Weisheit* toe. Ze bestaan uit een proloog, gevolgd door honderd

de laatmiddeleeuwse passieliteratuur in een theologisch-liturgisch concept te positioneren. Een interdisciplinaire benadering van de vroomheidsgeschiedenis maakte deze onderzoekslijn mogelijk.

Het oorspronkelijke geschrift is van de hand van de Duitse dominicaan en mysticus Heinrich Seuse, die klaagde dat hij onvoldoende met de gekruisigde Christus kon meelijden. Daarom stelde hij rond 1330 *Hundert*

overwegingen van het lijden van Christus en de smart van Maria, en evenzovele smeekbeden tot Christus en Maria, verdeeld over twaalf gebeden. De overwegingen beginnen in de Hof van Getsemane en eindigen met de aanschouwing van de dode Christus. In de Nederlandse tekstoverlevering vormen ze, verdeeld over zeven dagen, een meditatiemodel op weekbasis. Het werk werd spoedig populair en raakte breed verspreid. Voor haar onderzoek kon Van Aelst uitgaan van het onmisbare voorwerk van Jan Deschamps (in *Ons Geestelijk Erf* 63 (1968) 309-369).

Het groeiende besef van verantwoordelijkheid voor de eigen ziel versterkte in de late middeleeuwen de behoefte aan meer persoonlijke navolging van Christus in lezing, overweging en gebed en aan paraliturgische passie-oefeningen. Daarom zoekt de auteur in hoofdstuk 1 (pp.15-45) voor de *Passio Christi* een passend theologisch-liturgisch concept. Hierin slaagt ze helaas onvoldoende. Zo ontkomt ze nauwelijks aan de neiging om Goede Vrijdag als kern van het kerkelijk jaar te beschouwen. Daardoor blijft ze teveel steken bij Christus als de 'Man van smarten' en komt ze niet uit bij de *Kurios*: Christus de 'verrezen Heer' die de dood overwonnen heeft. Overigens zijn de *Honderd Artikelen* hier zelf debet aan: Seuse wijdt geen woord aan Pasen, en de Nederlandse bewerkingen reserveren zelfs de zondag voor de passieaspecten tussen de Hof van Getsemane en Jezus' veroordeling. Hier had een excurs gepast naar contemporaine geschriften als *De reformatione virium animae* en *De spiritualibus ascensionibus* van de moderne devoot Gerard Zerbolt van Zutphen. Hij geeft in deze 'handboeken voor de geestelijke weg' eveneens wekschema's voor de *lectio divina*. Hierin worden het Paasgeheim en de heerlijkheid Gods evenwichtig en in overeenstemming met het kerkelijk jaar gepresenteerd. Van Aelst concludeert aangaande een bruikbaar theologisch-liturgisch concept terecht: 'De concepten zijn nog niet nauwkeurig gedefinieerd en afgebakend' (p.39).

In de volgende hoofdstukken beweegt ze zich met merkbaar meer gemak op het vertrouwde terrein van de vroomheidsgeschiedenis en de filologie. In hoofdstuk 2 (pp.46-92) wordt de Noord-Nederlandse bewerking (112 hss. vanaf circa 1420 en twee incunabelen) behandeld, die als bron de Zuid-Nederlandse versie gebruikte. Ze bestaat uit zestien maal vijf en twee maal tien artikelen plus achttien gebeden. De textuele afwijkingen in de afschriften zijn het gevolg van intertextuele kruisbestuiving en van varianten uit de pen van kopiisten. Op grond van tekstvergelijking komt Van Aelst tot de slotsom, dat de Noord-Nederlandse bewerking vermoedelijk vóór de oprichting van het Kapittel van Utrecht (1399) is vervaardigd door een van de devote priesters die zich inzetten

voor een vereniging van devote conventen met de Derde Regel van Franciscus als leefregel. De tekst schijnt bedoeld te zijn ter voorbereiding op de geestelijke communie, als passieoefening tijdens de mis en als gids voor een geestelijke weg, waarin confrontatie met het lijden van Jezus de devote mens op de wijze van Maria tot vereniging met God kan brengen.

Hoofdstuk 3 (pp.93-134) is gewijd aan de interferentie tussen de moderne devoten en de kruisbroedersorde in de transmissie van de *Honderd Artikelen*. Hierin figureert de Noord-Nederlandse vertaling als brontekst voor de anonieme Latijnse vertaling, die in de eerste helft van de vijftiende eeuw waarschijnlijk in Keulen tot stand kwam. Inhoudelijk harmonieert de spiritualiteit ervan met die van de kruisbroeders: Jezus' lijden verlost de mens en zijn houding jegens zondaars wordt gekenmerkt door vergeving.

In hoofdstuk 4 (pp.135-174) komt het literaire apostolaat van de kartuizers uitvoerig aan de orde. Binnen deze context zijn er drie onafhankelijke Middelnederlandse vertalingen, die zeer brontekstgetrouw zijn, waarvan de tekstgetuigen uit de tweede helft van de vijftiende eeuw dateren en overwegend uit de zuidelijke Nederlanden stammen. Van Aelst acht het op grond van historische relaties en inhoudelijke aspecten mogelijk dat de eerste Middelnederlandse vertaling van de anonieme Latijnse vertaling door de kartuizer Jacobus van Gruitrode vervaardigd is.

Na in hoofdstuk 5 (pp.175-213) ten slotte een Westvlaamse vrije bewerking uit het laatste kwart van de vijftiende eeuw besproken te hebben, vat de auteur in hoofdstuk 6 (pp.214-247) de resultaten van haar grondige onderzoek samen. Ze heeft inderdaad begaanbare paden getrokken door de doolhof van de laatmiddeleeuwse passieliteratuur en inzicht gegeven in de milieus waarin de verschillende bewerkingen van de *Honderd Artikelen* zijn ontstaan en hebben gefunctioneerd. Methodologisch liggen haar verdiensten vooral op het terrein van de vroomheidsgeschiedenis en de filologie, al heeft ze ook aanzetten gegeven voor een meer spirituele benadering in het kader van monastieke, mystieke en volkstalige theologie. Maar de relatie tussen theologie en spiritualiteit, tussen scholastiek en monastieke theologie is te veel onderbelicht gebleven, evenals de joodse en oudchristelijke bedding van het getijdengebed.

In een zo erudiet werk mogen gerust wat steken vallen. Zo kunnen doop en aflaat niet in gelijke zin 'sacramenten' (p.71) genoemd worden. Zou *mirrati* (p.100 en p.102) niet beter als 'met mirre gezalfd' vertaald kunnen worden dan als 'bewonderde'? Met 'eucharistie' (p.208) wordt stellig 'consecratie' bedoeld. Dergelijke kleinighe-

den doen niets af aan de hoge waarde die dit boek heeft voor onze kennis van de laatmiddeleeuwse passiespiritualiteit: het legt ongekende bronnen bloot, maakt contemporaine kunstuitingen begrijpelijk en helpt het verstaan van het lijden in onze eigen cultuur. Voor de auteur zijn de woorden van toepassing die zij zelf voor toekomstige onderzoekers in petto heeft: 'Wie bereid is tijd te inves-

teren, wordt beloond met een duidelijke karakterisering van de tekst en het functioneren van die tekst in zijn historische context' (p.223).

Rudolf Th.M. van Dijk

Titus Brandsma Instituut, Nijmegen

